

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ترجمہ و تبیین

مفردات راغب

تالیف: علامہ راغب اصفہانی (ره)

مترجمین:

محمد بندر ریگی

سید عباس حسینی - حسین عسکری

سرشناسه	: راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۵۰۲ق.
عنوان قرارداد	: المفردات فی غریب القرآن، فارسی
عنوان و نام پدیدآور	: ترجمه و تبیین مفردات راغب/تألیف راغب اصفهانی؛ مترجمین محمد بندرریگی، سیدعباس حسینی، حسین عسکری.
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات اسلامی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۱۰۵۲ ص.
شابک	: 978-600-5490-50-3
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
عنوان دیگر	: کتاب حاضر شرحی بر کتاب «المفردات فی غریب القرآن» تألیف راغب اصفهانی است.
موضوع	: قرآن -- واژه‌نامه‌ها
موضوع	: Qur'an -- Dictionaries
موضوع	: راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۵۰۲ ق. المفردات فی غریب القرآن -- نقد و تفسیر
موضوع	: قرآن -- کشف‌الایات
موضوع	: Qur'an -- Concordances
موضوع	: قرآن -- مسائل لغوی
موضوع	: Qur'an -- Language, Style
موضوع	: زبان عربی -- اشتباه‌های کاربردی
موضوع	: Arabic language -- Errors of use
شناسه افروده	: بندرریگی، محمد، مترجم
شناسه افروده	: سیدعباس، ۱۳۵۲ -، مترجم
شناسه افروده	: مکرلو، حسین، ۱۳۳۸ -، مترجم
رده بندی کنگره	: BP۸۲/۷۰۲.۷۰۲.۲۲ ۳۹۷
رده بندی دیویی	: ۶۰۹/۱۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۶۰۳۶۹۷

مفردات راغب

تألیف: علامه راغب اصفهانی (ره)

مترجمین: محمد بندرریگی - سیدعباس حسینی - حسین عسکری

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۸ - تیراژ: ۲۰۰۰ جلد - چاپخانه: احسان لیتوگرافی: گلک مابا - صفائی: جوانان

انتشارات اسلامی

مقابل دانشگاه تهران - خیابان فخرآزری - خیابان نظری - کوی فرزاد پلاک ۸

تلفن: ۶۶۴۰۵۲۵۱ - ۶۶۹۵۸۵۵۳ www.eslamipub.com

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۹۰-۵۰-۳

قیمت: ۱۲۰/۰۰۰ تومان

سخن مترجمان

اولین سؤالی که ممکن است با دیدن این کتاب در ذهن خواننده محترم نقش بندد، این است که مفردات غیب با وجود ترجمه‌های متعدد چه نیازی به ترجمه جدید دارد؟ پاسخ این سؤال را باید در جایگاه مترجمانه جویا شد؟ ترجمه فقط برگرداندن یک متن از زبانی به زبان دیگر نیست بلکه ارائه فهم نیست از یک متن و بازسازی آن بر اساس واژگان و نظام واژگانی زبان دیگر است. مهم‌ترین کاری که مترجم انجام می‌دهد کار پر مشقت و سخت «فهم متن» و «بازخوانی» ذهنیت مؤلف است. نفوذ اندران ذهن مؤلف، شاید در برخی موارد امری سهل و آسان جلوه کند ولی در موارد بسیاری موانعی در مقابل این نفوذ سر برمی‌آورد و خواندن ذهنیت مؤلف را دشوار می‌کند. فاصله زمانی و مسافت افق دید مؤلف، از جمله موانعی است که مترجم را در رسیدن به مقصود، دچار حاشیه‌های کند و در نتیجه فهم‌های خودساخته‌ای به عنوان مقصود مؤلف به بازار معرفت عرضه می‌کند.

به عبارت دیگر، ترجمه خود نوعی تفسیر است، بلکه سخت‌تر تفسیر از آن است؛ زیرا مفسر مجال واسعی برای ارائه برداشت خود از متن دارد ولی مترجم متر را است و فهم خود را در قالب کلماتی اندک و رسا بریزد و به گونه‌ای هنرنمایی کند که نه قافیه نیک آید و نه مراد مؤلف پایمال شود. هر مترجم متعهدی با دو امر دشوار مواجه است: یکی این که خوب به اندرون ذهن مؤلف نقب زند و با استفاده از قوانین دقیق تفسیری و هرمنوتیکی، گوهر مراد گوینده را به دست آورد؛ دیگر این که بتواند با مهارت تمام این گوهر را در پوششی مناسب و قالبی برازنده به بازار علم و معرفت تحویل دهد تا خوانندگان نیز به گوهر مراد گوینده دست یابند.

و اما کتابی که در پیش رو دارید ترجمه‌ای است از کتاب نفیس «مفردات راغب اصفهانی» که نخستین کتاب در زمینه شرح واژگان قرآنی به شمار می‌رود. این کتاب با ترجمه‌های

متفاوت فارسی بارها به چاپ رسیده و مفسرین اهل سنت و شیعه از این اثر بهره‌ها برده‌اند و از رجوع به این کتاب بی‌نیاز نبوده است. راغب در این کتاب درصدد برآمده است که معانی ریشه‌ای مفردات قرآنی را تبیین کند و کیفیت اشتقاق معانی فرعی را از معنای ریشه‌ای نشان دهد. همانند کاری که ابن فارس در «مقیاس اللغة» انجام داده است؛ روشی را که راغب در تحلیل معنای مفردات به کار گرفته، غالباً بر این اصل استوار است که ابتدا معنای لغوی را ذکر می‌کند و سپس به معنای برگرفته از آن می‌پردازد. بر این اساس هر ماده‌ای - که معمولاً از سه حرف تشکیل می‌شود - دارای یک معنای اساسی و ریشه‌ای است و این معنا به صورت‌ها و اشکال گوناگون در کلمات هم‌خانواده خود حضور دارد و در هر واژه‌ای خود را به صورتی متفاوت نشان می‌دهد، اما اصل معنا هیچ‌گاه در کلمات هم‌خانواده به‌طور کلی محو نمی‌شود. به عبارت دیگر، همان‌طور که در علم صرف بیان شده که از یک ماده مشتقات گوناگونی اشتقاق می‌یابد، این ماده در همه این مشتقات حضور دارد، در علم لغت نیز، معنی اصلی، در معانی مختلفی که از یک معنا اشتقاق پیدا می‌کند حضور دارد.

کاری که گرچه کاری اجتهادی و تحلیلی بوده ولی با آوردن شاهد مثال از احادیث، اشعار عرب و ضرب‌المثل و عبارت‌های عربی، تحلیل و تبیین، بر برداشت خود صحت گذاشته و تحلیل خود را به زیور تأیید آراسته است. هنوز برای کار باب تحلیل واژگان قرآنی مجال واسعی وجود دارد، گرچه کارهایی نیز انجام گرفته است، اما راغب در این زمینه، این باب را گشوده و محققان پس از وی هیچ‌گاه از تحقیقات راغب بی‌نیاز نخواهند بود.

نکته‌ای که برای مترجمان در زمان ترجمه کتاب راغب قابل توجه بود این بود که راغب در برخی از لغات، متعرض تقسیمات فراوانی می‌گردد که خارج از قدرت علمی وی در تقسیم‌بندی و تطبیق آن است. برای نمونه، تقسیم‌بندی پانزده گونه که در مورد متشابه، که ذیل واژه «شبه» بیان می‌کند.

این کتاب چند بار توسط انتشارات مختلفی به چاپ رسیده ولی محور دارد این ترجمه، نسخه‌ای بوده که توسط دارالقلم بیروت به تصحیح «صفوان داودی» به چاپ رسیده و در کنار آن از نسخه تحقیق شده «محمد خلیل عیتانی» که توسط مؤسسه فرهنگی آرایه به چاپ رسیده نیز استفاده شده است.

و اما ترجمه حاضر:

ترجمه این کتاب محصول مساعی چند نفر بوده و هر کدام ترجمه بخشی از کتاب را بر عهده داشته‌اند. این کار ابتدا به مرحوم بندر ریگی مترجم کتاب‌های المنجد و المعجم الوسیط و... ارائه شده بود و ایشان تا ابتدای حرف صاد ترجمه را پیش بردند ولی دست اجل به ایشان

مهلت اتمام کار را نداد و روح پاکش به ملکوت اعلی پیوست (از خداوند متعال برای ایشان غفران و رحمت واسعه طلب می کنیم). برای ادامه کار لازم بود روش ترجمه ای ایشان از لایه لای کتاب های ترجمه شده فوق و دست نوشته هایی که متعلق به ترجمه اثر حاضر است ملاحظه و استخراج گردد. پس از بررسی و استخراج روش ترجمه ایشان و مقایسه ترجمه وی با ترجمه های موجود، مترجمان انگیزه وافری برای ادامه ترجمه و به پایان رساندن این اثر گرانمایه پیدا کردند. تلاش بر این بود تا ترجمه انسجام لازم را داشته باشد از همین رو، تا جایی که مقدور بود اصلاحات و یکسان سازی متن اعمال گردید جز یک مورد بارز که در آن مرحوم بنابر ریگی درصدد بودند که ترجمه را به شکل فرهنگ لغت عادی دربیاورند و بدین منظور هر کلمه را که راغب نسبت به معنای آن توضیحی داده بود در ابتدای جمله آورده اند و با گذاشتن دو نقطه به تبیین معنای آن پرداخته و پس از آن، به وجه تسمیه اشاره کرده اند در صورتی که در حاشی که ما آن را به انجام رسانده ایم تلاش بر این بوده که عین نظم و ترتیب مطالب راغب، حفظ شود و صورت اصلی کتاب در ترجمه نیز باقی بماند.

در موارد اندکی اتفاق افتاده که در ترتیب آیات شاهد مثال تصرف شده و تقدیم و تأخیر انجام یافته و در کل کتاب چنانچه سیر مرتبط با بحث واقع شده بود که اساساً حذف شده است.

هرچند مشاهده ترجمه بدیع و روستسد روان این کتاب، مترجمان را از معرفی آن بی نیاز می کند اما مناسب است به نکات مهم و متمایز این ترجمه با سایر ترجمه های موجود به صورت اجمالی اشاره شود.

مهم ترین ویژگی های ترجمه حاضر این است که از تلاش شده با دقت تمام و به کارگیری قوانین تفسیری، مقصود مؤلف خوب فهمیده شود، ثانیاً متدلی مناسب در زبان فارسی برای این مفاهیم آورده شود، ثالثاً آیات و روایات و اشعار با توجه به معنای محوری و ریشه ای که راغب مطرح کرده، ترجمه شوند. گاه برای پیدا کردن مقصود راغب و به دنبال مناسب یک واژه مدت زمان زیادی صرف شده است و از هرگونه شتاب زدگی اجتناب به عمل آمده است. سعی کرده ایم در ترجمه آیات، علاوه بر لغتی که محل بحث قرار گرفته، لغات دیگر آیه نیز طبق مطالب طرح شده توسط راغب در سایر ابواب معنا شوند و این در برخی موارد به افاده ترجمه ای شده که شاید مورد پسند ما نبوده، ولی در این مورد سلیقه خودمان را کنار گذاشته ایم. در برخی از آیات که راغب فقط به نقل بخش کوتاهی از آن مبادرت ورزیده و مقصود آیه برای مخاطب کاملاً نامفهوم بود، سعی شده با تکمیل آیه یا شعر مقصود اصلی راغب فهم گردد.

یکی از مشکلات پیش رو این بود که واژه‌هایی که راغب در توضیح یک ماده به کار گرفته است امروزه در معانی دیگری به کار می‌روند و خواننده گمان می‌کند که راغب نیز این الفاظ را در همین معانی امروزی به کار گرفته است. ما برای پرهیز از این مشکل، نهایت وسواس را به خرج داده و بدین منظور به نحوه استعمال خود راغب در عبارات دیگرش توجه کرده و با جمع قرائن، سعی کرده‌ایم مقصود وی را کشف کنیم.

مشکل دیگر در برخی موارد، فقدان واژه معادل و دقیق در زبان فارسی برای یک واژه بود که این مشکل را نیز با آوردن کلمات متعدد در ضمن خود لغت یا ضمن ترجمه آیات، سعی کرده‌ایم جبران کنیم گرچه در برخی موارد، امکان انتقال معنای واژه با همه ابعادی که دارد میسر نبوده است.

باید توجه داشت که علامت‌گذاری در این ترجمه اهمیت ویژه‌ای دارد؛ علامت ویرگول (،) در جایی به کار رفته که عرض آوردن مترادفی برای معنای مد نظر باشد تا معنای مورد نظر خوب جا بیفتد، ولی علامت «منه ویرگول» (؛) برای دو منظور به کار رفته است: ۱. در ترجمه یک لغت آمدن این علامت، نشان‌دهنده تفاوتی با معنای قبلی است مثلاً اگر یک واژه‌ای سه معنای گوناگون دارد این معانی با این علامت از هم جدا شده‌اند. ۲. از این علامت برای جداسازی آیات گوناگونی که به عنوان شاهد مثال آورده شده استفاده شده است تا نشانگر این باشد که همه این آیات، شاهد مثال برای یک معنا هستند. در جایی که این معنا قطع شده به جای نقطه ویرگول (؛) از نقطه (.) استفاده شده است.

عموم اسم‌ها به همراه الف و لام آمده‌اند و در برخی موارد بدون الف و لام طرح شده‌اند و این مسأله تفاوتی در کلمه ایجاد نمی‌کند. سعی شده کلمات تا حد امکان درست اعراب‌گذاری شود و حتی کلماتی که در نسخ عربی اعراب‌گذاری نشده یا به اشتباه اعراب‌گذاری شده بود اینجا تصحیح شود. نکته دیگر این که گرچه قانون ویرایش این است که در همه اینها از گیومه قرار گیرد ولی ما اینجا عمداً نقطه یا ویرگول یا نقطه ویرگول را بعد از گیومه قرار داده‌ایم تا نشان‌دهنده این باشد که کل متن داخل گیومه، نسبت به بقیه متن چه موقعیتی دارد.

مطالب داخل قلاب از اضافات مترجمان برای تبیین بیشتر مطالب است و به جز مواردی اندک عموم قلاب‌ها در بخش اول یعنی از اول کتاب تا ابتدای حرف صاد توسط مرحوم بندر ریگی ایجاد شده و بقیه قلاب‌ها را مترجمان اضافه کرده‌اند. در این مورد سعی شده حتی المقدور از مطالب اضافی و غیرضروری اجتناب شود و به حداقل توضیحات کفایت گردد. همچنین برای رعایت امانت سعی شده دعای «رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ» خدا از او راضی باد که پس از نام حضرت امیرالمؤمنین آورده شده، تغییر پیدا نکند گرچه به نظر شیعه این عبارت

مناسب مقام والای آن حضرت و اولاد معصومش نیست. البته این رویه امری مرسوم در میان علمای اهل سنت است و راغب در عبارات خاصی با ذکر احادیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به مقام و عظمت آن حضرت اعتراف می کند مانند: «يَا عَلِيُّ أَنَا وَ أَنْتَ أَبَوَا هَذِهِ الْأُمَّةِ» و «أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَ عَلِيُّ بَابُهَا» و «أَنْتَ أَخِي وَ وَارِثِي».

مسئله شایان ذکر دیگر این که راغب برخی کلمات را معنا کرده ولی بسیاری از کلمات را فقط طرح کرده و هیچ معنایی برای آن ارائه نکرده است. مراجعه به لغت نامه ها نیز مترجمان را با معنای متنوعی برای این واژه روبرو می ساخت. در چنین مواردی و نیز در ترجمه روایات و اشعار و غیره نیاز به منبعی غیر از خود مفردات بود که مرجع اصلی مرحوم بندرریگی بیشتر کتاب «اسان الرّب» و در میان کتب تفسیری «مجمع البیان» بوده است. ما نیز در این مورد نرم افزار عقیس «قاموس النور» و نیز «جامع التفسیر» را پیوسته به کار گرفته ایم و از کتاب های «مفیدیس اللمعة»، «فرهنگ ابجدی»، «الصحاح»، «العین»، «معجم الافعال المتداولة و مواطن استعمالها»، «المصباح المنیر» و سایر کتب لغت معروف و معتبر استفاده کرده ایم و در میان کتب تفسیری نیز بیشتر از کتاب «التفسیر الوسیط» طنطاوی و در میان ترجمه ها از ترجمه فولادوند و سید علی اکبر قرشی و سایر ترجمه ها بهره برده ایم خصوصاً در ترجمه آیات حرف «ص، ض و ط» را ترجمه آذخای فولادوند استفاده شده است ولی در عین حال، تمام سعی بر این بوده که ترجمه ای بر اساس معنای مد نظر راغب ارائه شود نه غیر آن.

نکته دیگر این که سعی شده ترتیب مدخل ها بر همان ترتیب نسخه عربی مفردات باشد ولی در برخی موارد تقدیم و تأخیرهایی صورت گرفته است. ترتیبی که در نسخه های عربی مفردات در برخی موارد ترتیب مدخل ها درست رعایت نشده بود ما با جابجایی برخی مدخل ها سعی کردیم هر مدخلی را در محل خودش قرار دهیم مثلاً ما باب «کان» را راغب در ابتدای باب کاف آورده بود ولی با توجه به این که ماده اصلی کان «کون» است، آن را بعد از ماده «کیل» که در اواخر باب کاف قرار دارد انتقال داده ایم و برخلاف راغب که عنوان مدخل را «کان» آورده است ما آن را به «کون» تبدیل کرده ایم. این ترتیب در نسخه عربی تصحیح شده عدنان داودی نیز تا حد زیادی رعایت شده و مدخل ها در جای خودشان قرار گرفته اند.

مترجمان علی رغم کوشش در ارائه ترجمه ای رسا و بی نقص و ایجاد توازن میان ترجمه مفهومی و وفادار به متن، اقرار می کنند که در برخی موارد ممکن است این توازن مراعات نشده باشد. از این رو ضمن اعتراف به هرگونه لغزش در ترجمه، پیشاپیش از خوانندگان محترم پوزش می طلبیم و از هرگونه نقدی استقبال و سپاسگزاری می کنیم.

در پایان از همه کسانی که در به ثمر رساندن این اثر بی واسطه یا با واسطه نقش داشته‌اند تشکر می‌کنیم و از خداوند می‌خواهیم که در الفاظ قرآن کریم و حتی در معانی و مفاهیم آن نیز باقی‌نمانیم و با عمل کردن به دستورات حیات‌بخش این کتاب نورانی به مغز حیات قرآنی راه پیدا کنیم و خود را به اوج قله عبودیت و بندگی حق تعالی برسانیم.

از ارباب معرفت و محققان صاحب‌نظر تقاضا می‌شود دیدگاه‌ها و تذکرات خود را درباره مطالب ارائه شده در این ترجمه به آدرس s.a.hoseini1361@gmail.com و ارسال نمایند تا در صورت امکان، در ویرایش‌های بعدی مدنظر قرار گیرد و آخر دعوانا ان الحمد لله رب العالمین.

سید عباس حسینی

حسین عسگرلو

۱۳۹۷/۴/۲۶ شمسی

شهر مقدس قم